

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ У СИЛАХ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ФЕНОМЕН ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ

ПОЛЯКОВ Ігор Сергійович - кандидат юридичних наук, приватний нотаріус, м. Харків

УДК 343.9 (477)

DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2023.4.46>

Стаття присвячена дослідженню кримінологічної природи, ознак злочинності у силах безпеки України. Встановлено, що вона є вкрай небезпечним соціально-правовим, інституціональним феноменом, що полягає у дисфункції реалізації правоохоронної функції держави за рахунок домінування приватного інтересу службових осіб над публічними завданнями та цільовим призначенням сил безпеки. В умовах війни корупція у силах безпеки не лише підриває авторитет державної влади, а й суттєво погіршує морально-психологічний клімат в суспільстві в цілому, та в Українському війську, зокрема, негативно впливає на ефективність мобілізаційних заходів, не стан законності у Збройних Силах України, на рівні і динаміки військових кримінальних правопорушень. Відстоюється думка, що важливою кримінологічно значущою ознакою корупційної злочинності у секторі безпеки України є її криміногенність, тобто здатність до самодетермінації та детермінації кримінальної активності найбільш широкого переліку.

Наголошено на інституційному характері злочинності у силах безпеки. Корупційні практики інтегровані до службового функціоналу правоохоронних органів та відображаються у його зональній та лінійній проєкціях. Акцентовано увагу на високолатентному характері вказаних практик та на необхідності розробки, прийняття спеціалізованої стратегії протидії корупційній злочинності у секторі безпеки та оборони України з подальшою специфікацією програмних документів за складовими цього сектору.

Ключові слова: корупційна злочинність, сектор безпеки і оборони, сили безпеки, детермінація, латентність, протидія, стратегія.

Постановка проблеми

Питання корупційної злочинності в умовах повномасштабної війни є надзвичайно складним, багатограним та, без перебільшення, критично важливим для виживання національної державності. Коли країна перебуває у стані екзистенційної боротьби, ресурси – як внутрішні, так і залучені від міжнародних партнерів – стають найціннішим активом, від ефективного розподілу якого залежить ситуація на фронті та стабільність тилу. У такому контексті корупція перестає бути просто правопорушенням у сфері економіки чи державного управління; вона трансформується у пряму загрозу національній безпеці, оскільки кожен викрадений чи нецільовим чином використаний ресурс буквально вимірюється людськими життями та втраченими територіями. Можемо констатувати, що війна створила унікальне поєднання нових корупційних ризиків та водночас безпрецедентного суспільного запиту на справедливість. Особливо чутливими виявляються питання, пов'язані з корупцією саме у секторі безпеки та оборони. До цінності нахабними, аморальними, а тому й резонансними, такими, що підривають віру громадян України у власну державність, виглядають ті випадки корупційних практик, які відтворюються у правоохоронних органах, у силах безпеки країни. Потре-

ба у розробці ефективних заходів протидії їх поширенню є надзвичайно актуальною, затребуваною як наукою, так і суспільством.

Ступінь розробленості наукової проблематики

До різних теоретичних і прикладних аспектів проблеми протидії корупційній злочинності звертались О. М. Бандурка, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва, Р. С. Веприцький, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, М. М. Ключев, М. Г. Колодяжний, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, Ю. В. Орлов, В. І. Шахун та інші науковці. Проте слід констатувати, що проблема відтворення корупційної злочинності у силах безпеки держави, зокрема в умовах триваючої повномасштабної російської агресії, й досі не ставали предметом окремого дослідження.

Мета цієї статті – надати визначення, встановити кримінологічно значущі ознаки корупційної злочинності у силах безпеки України.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [1]. Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські

об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки (ч. 1 ст. 12 вказаного закону) [1].

Сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України (ст. 1 Закону України «Про національну безпеку») [1]. Зважаючи на визначений чинним законодавством функціонал сил безпеки, їх основною метою є забезпечення громадської безпеки, громадського порядку та в цілому правопорядку в державі. Певна річ, в залежності від конкретного виду суб'єкта сил безпеки, в залежності від виду правоохоронного органу, його статусу, вказана мета уточнюється, деталізується з прив'язкою до відповідного сегменту, форм, задач забезпечення громадської безпеки та правопорядку. Однак у будь-якому разі йдеться щонайменше про завдання у профілактиці, запобігання, виявлення, припинення правопорушень (в тому числі і зокрема адміністративних та кримінальних), забезпечення притягнення винних у їх вчиненні осіб до передбаченої законом юридичної відповідальності. У зв'язку з цим корупційна дисфункція правоохоронних органів означає передусім й дисфункцію правової системи (у найбільш загальному розумінні), вади у механізмах правового регулювання, що, зрештою, віддзеркалюється на ступені реальної захищеності прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, охорони довкілля. Цілком очевидно, що такий стан речей йде у розріз із засадничими положеннями Основного закону [2] щодо спрямованості, телеологічного осердя Української держави, що виявляє себе у ліберально-гуманістичній домінанті публічного адміністрування. Тож протидія корупційній злочинності у правоохоронних органах – одна з найпріоритетніших задач на шляху вітчизняного посттоталітарного транзиту.

Водночас на можна не сказати і того, що в умовах війни, в умовах функціонування Української держави і всього Українського народу у форматі відсічі повномасштабній

агресії російської федерації змінюється також і формат сприйняття, проявлення та реалізації соціального призначення правоохоронних органів. Вони мисляться не тільки як, власне, правоохоронні, а як складова сектору безпеки. Дійсно, фактор війни виводить правопорядок в державі на один щабель з критично важливими для виживання держави благами. Адже і посягання на правопорядок, злочинність набуває в контексті збройного конфлікту геть інших контурів, специфічного змістовного забарвлення, пов'язуваного із загрозами національній безпеці. Саме той правоохоронні органи фігурують в Законі України «Про національну безпеку» в особливому контексті та конотативному полі, семантичній зв'язці із силами безпеки та оборони. І цією обставиною не можна нехтувати, ані на теоретичному, ані на прикладному рівні.

Отже, корупційна злочинність у силах безпеки – вкрай небезпечний соціально-правовий, інституціональний феномен, що полягає у дисфункції реалізації правоохоронної функції держави за рахунок домінування приватного інтересу службових осіб над публічними завданнями та цільовим призначенням сил безпеки. Тож варто погодитись із В. Плеканом, який наголошує, що правоохоронні органи повинні займати ключове місце у питаннях боротьби з корупцією і, по суті, забезпечити імунітет держави від злочинності. Очевидно, що корумповані правоохоронні органи не в змозі ефективно протидіяти тим явищам і процесам, які реально загрожують безпеці особистості, суспільства і держави. У зв'язку із цим найбільшу небезпеку для громадян створює не лише корупційна злочинність чиновників, а саме вчинена працівниками правоохоронних органів, тому корупцію слід розглядати не тільки як об'єкт правового дослідження, а й як психологічне і моральне явище, адже це не лише певні дії, а й система негативних поглядів, переконань, установок, спосіб мислення [3, с. 231].

Не можна не погодитись із висновками тих дослідників, які наголошують на тому, що негативні результати корупції у правоохоронних органах співвідносяться з однієї сторони із організаційними проблемами са-

мої правоохоронної системи, а з іншої – ступенем впливу корупції на публічну сферу в цілому. Наслідком корупції у правоохоронній системі є нейтралітет та толерування певних негативних соціальних проявів, що зумовлює суттєві негативні наслідки: підрив авторитету влади, порушення інституційних структур і зв'язків, недовіри суспільства [4, с. 62]. Корупція в правоохоронній системі призводить до зростання злочинності та порушує одну з найважливіших засад кримінального права – невідворотність покарання. Корумповані працівники правоохоронних органів допомагають злочинцям ухилитися від відповідальності, нехтуючи верховенством права, етичними нормами та суспільною мораллю. Це зумовлює формування стереотипу щодо безкарності та толерує злочинність [5, с. 92; 6, с. 447].

При цьому ще раз наголосимо, що в умовах війни корупція у силах безпеки не лише підриває авторитет державної влади (що, безумовно, лише полегшує задачі ворога у сфері інформаційно-підривних операцій по дискредитації органів влади і вищих посадових осіб в очах українців), а й суттєво погіршує морально-психологічний клімат в суспільства в цілому, та в Українському війську, зокрема. Це не може не впливати й на ефективність мобілізаційних заходів, не стан законності у Збройних Силах України, зрештою, не рівні і динаміки військових кримінальних правопорушень, в тому числі і тих, що передбачені ст. ст. 407 та 408 КК України [8]. Відтак, однієї з кримінологічно значущих ознак корупційної злочинності у секторі безпеки України є її *криміногенність*, тобто *здатність до самодетермінації* та детермінації кримінальної активності найбільш широкого переліку.

Наступною важливою ознакою корупційної злочинності у силах безпеки України вважаємо її *інституційний характер*. Це означає, що корупційні практики інтегровані до службового функціоналу правоохоронних органів та відображаються у його зональній та лінійній проєкціях. Зрозуміло, що інституційність автоматично означає організованість та стійкість. Тому варто підтримати Р. С. Веприцького який веде мову про нову системну якість корупційної зло-

чинності, що чітко просліджується в посиленні її організованості і спробах активної протидії соціальному контролю [9, с. 50]. Системно-структурний характер корупційної злочинності, передусім, виявляється в тому, що їй притаманні властивості системи. Свідченням цього є виникнення корупційних мереж, до складу яких входять групи державних чиновників, що забезпечують відповідні рішення; комерційні та фінансові структури, що реалізують одержувані вигоди, пільги, доходи; силове прикриття [10, с. 56].

Ще однією особливістю корупції в силах безпеки є висока *латентність*, що передусім зумовлена високим рівнем закритості та непрозорості в їхній роботі, наявністю у працівників правоохоронних органів знань кримінального і кримінального процесуального законодавства, криміналістики, досвіду роботи. Здебільшого працівники правоохоронних органів, підготовлені до боротьби зі злочинністю, використовують свій досвід і знання як інструмент для приховування своїх корупційних діянь. У них формується специфічне ставлення до правових норм, що ґрунтується на всіх наслідках їх застосування, – від позитивних до негативних [3, с. 233].

Фактором латентності є й «кругова порука». Підозрювані у вчиненні корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, які є працівниками правоохоронних органів, всіма силами намагаються уникнути відповідальності, використовуючи весь спектр впливу на оперативно-тактичну та слідчу обстановку та осіб, які проводять слідчі дії. Правоохоронна система дуже закрита, і коли ми говоримо про кругові поруки між різними інституціями, це не має сенсу, оскільки здебільшого вони досить ворожі один до одного. Однак, допомога та прикриття між працівниками одного правоохоронного органу чи організації є не лише ймовірними, але й обов'язковими. Наявність таких «дружніх» стосунків зумовлює приховування корупційних діянь або взаємну участь у їх скоєнні. За таких умов марно сподіватися на ефективність антикорупційних заходів. Така ситуація зумовлена зневажливим ставленням до правових норм

і перевагою моральних устоїв професійного характеру [6, с. 448]. Ще одним фактором латентності треба вважати наявність спеціальних знань та навичок. Правоохоронці обізнані в засадах оперативних та розшукових заходів, криміналістичними особливостями того чи іншого протиправного діяння. Загальновідомо, що кожне протиправне діяння неминуче залишає сліди та певні речові чи інші докази. Проте особа, яка має спеціальні знання стосовно видів доказів, може знищити їх або в інший спосіб ускладнити чи навіть унеможливити їх отримання. Більше того, навіть уже знайдені докази можуть бути втраченими, неправильно збереженими тощо [6, с. 448].

Окрім того, специфіка корупційної злочинності у силах безпеки пов'язується із закономірностями її спричинення, обумовлення. Варто наголосити, що проблема детермінації корупції в силах безпеки не є гносеологічно ізольованою. Вона щільно вмонтована в механізми криміногенної детермінації в цілому. На детермінаційному комплексі корупційної злочинності в силах безпеки повною мірою відбиваються всі основні риси загальних факторів злочинності в Україні. Однак, поруч з цим, він, цей комплекс, доповнюється і специфічними, видовими та груповими, що проявляються у діяльності окремих видів суб'єктів сил безпеки, за визначеними напрямками діяльності.

В цьому аспекті корисно звернути увагу на результати проведеного О. С. Бондаренко дослідження. Так, для виявлення основних причин корупції в правоохоронних органах вченою було ініційовано проведення анкетування серед працівників органів Національної поліції, прокуратури, Служби безпеки України. За результатами анкетування з'ясовано, що основними факторами, які спонукають працівників правоохоронних органів учиняти корупційні кримінальні правопорушення, є бажання збагачення, що може бути вмотивованим різними факторами (відсутністю власного житла, скрутним матеріальним становищем, невпевненістю в майбутньому); примус керівництва, моральна деформація, що, у свою чергу, позначається на манері їх поведінки, звичках; відсутність належного контролю керів-

ництвом; почуття безкарності й захищеності [7, с. 284].

Загалом, корупційна злочинність ви-йшла далеко за межі загальнокримінального феномену і перетворилася на фактор, що створює реальну загрозу національній безпеці, основам державного устрою. Вона набуває організованих, транснаціональних форм із корумпованими зв'язками. Корупцією вражені органи державної влади і управління, у тому числі правоохоронні. Ця злочинність глибоко проникла в економіку, фінансову і політичну системи, органи державної влади і управління. Зберігається тенденція зростання кримінального впливу на сферу приватизації, ринок нерухомості, стратегічних сировинних і енергоресурсів, споживчого ринків. Безсумнівно, корупція, як окремий вид злочинності, видозмінюється, вона існує в суспільстві і нерозривно взаємопов'язана з ним, з'являються її нові ознаки, які виникають знову ж таки в залежності від змін суспільного життя. Одноактні, фрагментарні спроби протидіяти цьому виду злочинності не мали і не будуть мати позитивних результатів. Антикорупційні кампанії, яких було багато, аж ніяк не вплинули на зростаючу поширеність цього анти-соціального явища. Тому тільки державна, комплексна, системна, науково обґрунтована політика матиме реальні шанси на ефективну протидію корупційній злочинності [9, с. 51].

Висновки

Корупційна злочинність у силах безпеки України є системно, інституційною, високолатентною кримінологічною проблемою, що становить загрозу національній безпеці. Протидія їй є стратегічно важливим завданням для нашої держави і суспільства взагалі та в умовах війни зокрема. Запобігання корупції – це дійсно стратегічний напрям антикорупційної політики будь-якої держави, а надто тієї, що змушена вести боротьбу за своє виживання. Як складник такої діяльності запобігання корупції у правоохоронних органах водночас є також складовою частиною протидії злочинності. Отже, воно базується на тих самих загальних засадах запобігання злочинності, які вироблені теорі-

єю та практикою протидії злочинності [11, с. 133]. На їх засадах має вибудовуватись антикорупційна стратегія. Переконані у необхідності розробки та прийнятті спеціалізованої стратегії протидії корупційній злочинності у секторі безпеки та оборони України з подальшою специфікацією програмних документів за складовими цього сектору.

Література

1. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / Верховна Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / Верховна Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Плекан В. Особливості та причини виникнення корупції в правоохоронних органах. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 231–238. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.36>.
4. Іванець М. Корупція як негативний фактор в діяльності правоохоронних органів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 59–63.
5. Соловійов В., Береза О. Сучасний стан та особливості корупційних проявів у правоохоронних органах України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2012. Вип. 3. С. 90–97.
6. Бондаренко О. Корупція в правоохоронних органах: причини та система заходів протидії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 446–449. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.77>.
7. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми : СумДУ, 2021. 472 с.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // БД «Законодавство України» / Верховна Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Веприцький Р. С. Характерні риси сучасної корупційної злочинності в Україні // Кримінально-правові та кримінологіч-

ні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 31 березня 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС. С. 50–51.

10. Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 54–61.

11. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. К. : Юридична думка, . 2004. 400 с.

Polyakov I. S.

e-mail: nyutabird@gmail.com

**CORRUPTION CRIME IN THE
SECURITY FORCES OF UKRAINE:
PHENOMENON AND CRIMINOLOGY
SIGNS**

The article is devoted to the study of the criminological nature, signs of crime in the security forces of Ukraine. It is established that it is an extremely dangerous socio-legal, institutional phenomenon, which consists in the dysfunction of the implementation of the law enforcement function of the state due to the dominance of the private interest of officials over public tasks and the purpose of the

security forces. In conditions of war, corruption in the security forces not only undermines the authority of state power, but also significantly worsens the moral and psychological climate in society as a whole, and in the Ukrainian army, in particular, negatively affects the effectiveness of mobilization measures, the state of lawfulness in the Armed Forces of Ukraine, and the level and dynamics of military criminal offenses. The opinion is defended that an important criminologically significant sign of corruption crime in the security sector of Ukraine is its criminogenicity, that is, the ability to self-determination and determination of criminal activity of the widest list.

The institutional nature of crime in the security forces is emphasized. Corrupt practices are integrated into the official functionality of law enforcement agencies and are reflected in its zonal and linear projections. The emphasis is on the highly latent nature of these practices and the need to develop and adopt a specialized strategy for combating corruption crime in the security and defense sector of Ukraine with further specification of program documents by components of this sector.

Keywords: corruption crime, security and defense sector, security forces, determination, latency, counteraction, strategy.